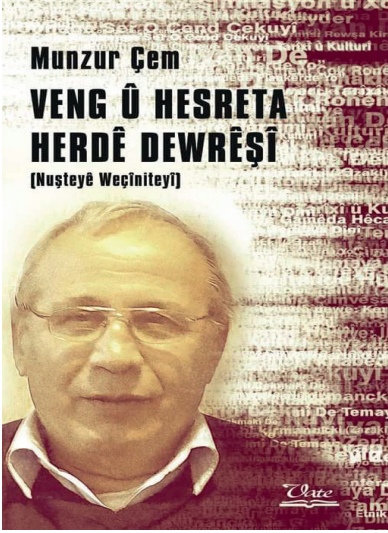

Dayîşşinasnayîşê Kitabî

Munzur Çem, *Veng û Hesreta Herdê Dewrêşî*. Vate, 2020 (525 rîpel)

Ugur Sermîyan*

Kitabê Munzur Çemî yo peyên bi nameyê “Veng û Hesreta Herdê Dewrêşî” weşanxaneyê Vateyî ra weşanîya. Nê kitabî de nuşteyê nuştoxî yê ke serranê 1970an ra heta nika weşananê cîya-cîyayan de weşanîyayê, ca gênê. Ma eşkenê vajê wendişê nê kitabî ra tepîya, wendoxî eşkenê fam bikerê ke Munzur Çem çi kes o, ey cuya xo çinayî ser o awan kerda, çinayî ser o xo ver dayo. Nê hetî ra kitab sey encamê cuya birêz Çemî yo.

Kitab bi “Vateyê Verênî” dest pê keno ke tede nuştox qalê prosesê pêardîş, vurî-

nayîşanê nuşteyanê xo û armancê nuştişê nê kitabî keno. Dima nuşteyê xo yê bi nameyê “Derheqê Nuştoxîya Mî de” de, ma domanîya ey ra dest pê kenê û derheqê cuya ey de benê wayîrê zanayîşî. Seke bi xo zî nušto, eleqeyê ey bi zıwanê ey û tepîya hewesê eyê nuştişî wextê domanîye ra nat estbîyê. Wexto ke ci ra pers beno eke bî pîl o do bibo çi, no domano dewij vano “nuştox”. Goreyê ê wext û şertan, bira no waştîşê ey derheqê şexsîyetê nuştoxî de fikrêk dano wendoxan. Semedo ke îmkânî bes nê, Munzur Çem xeylê erey dest bi mektebî keno û bi zeka û xebatkariya xo embazanê xo yê wendekaran ra vîyareno û Kolejê Tenduristîye yê Erziromî de heqê wendişî qezenc keno. Nuşteyê ey o vereno ke o bi tirkî derheqê şert û mercanê Kolejê Tenduristîye de nuseno, rojnameyê “Hürsöz”î de neşr beno. No nuşte bala xeylê kesan anceno. Goreyê vatişê nuştoxî “nuştişî ver tersê rastê belayan ameyîşî” reya verêne bi nê nuşteyî keweno zerrîya ey. Dima herçiqaş rojnameyan de bi tirkî tayê kuncikan de çend nuşteyanê bînan binuso zî, nuştoxîya eya bi kirmanckî (zazakî) hema-hema serra 1977î de bi nuşteyanê eyê rojnameyê Roja Welatî yê bêîmzayan dest pê kena. Nê nuşteyê eyê bi kirmanckî yê verênî

* Lêkolerê serbixwe. Dîyarbekir. E-mail: ugur.sermiyan@gmail.com

derheqê folklorî de benê. Nê tarîxî ra dima Munzur Çem heta roja ewroyêne bi îstîqrar nuseno. Helbet verî ra nat weşanê kurdan, çi sîyasî çi kulturî bibê, tim binê zorbazîye de mendê û coka emrê zafê înan kilm bîyo. Nê semedî ra Munzur Çem zî serranê 1970an de, ke nê serrî hetê sîyasetî ra xeylê hengameyin benê, weşananê cîya-cîyayan de babetanê kultur, folklor, tarîx, polîtîka, sosyolojî, bawerî ûsn ser o nuseno. Semedanê şert û mercanê sîyasetê ê wextî ra ey bi nameyê xo yê fermîyî (Hüseyn Beysülen) ney, mecburane bi naznameyan nuştö. Tayê naznameyê ke ey nuştayê xo pê nuştê nê yê: Munzur Çem, Ahmet Taş, Hüseyn Toprak, Mîrzalî Çîmen, Bavê Şîlan, B. Şîlan, Süleyman Dilan, S. Dîlan, Dewrêşê Mîrza.

Zaf nuştöxî bi kitabânê xo ênê naskerdene, çike kitab bi xo berhemêk o çiman ver de û wendox eşkeno xo bi ey resno. Munzur Çemî zî xeylê kitabî nuştî. Merdim ewro zî eşkeno ê kitaban peyda bikero. La nuştayê ke nuştöxêk weşananê cîya-cîyayan de perîyodîk nuştê? Wendoxî nêşkenê xo biresnê hemeyê nuştayanê winasîyan, bitaybetî eke ê nuştayî weşananê qedexekerdeyan de bêrê weşanayene. No kitab, nê hetî ra venganeyêk derheqê fikranê Çemî yê aktuelan de pir keno. Çike nuştöxî nê nuştayî goreyê qewimîyayîşanê rojaneyan nuştê, coka nê nuştayî wexto ke ameyê nuştîşî, fikrêk, mesajêk dayo wendoxan û raya pêroyîya kurdan. Ewro zî nê seba wendoxan hetê vîrê tarîxîyî ra muhîm ê, bitaybetî seba ciwanan.

Munzur Çem kitabê xo de çend babetan ser o nuseno. Înan ra yew fikrê neteweperwerîya kurdan a. Ma eşkenê vajê ke no fikîr, seba ey sey çimeyê enerjî û xebitîyayîşî yo. Nuştöx hema-hema heme meseleyê ke ser o nuştayêk nuştö, înan de îcabê neteweperwerîya kurdan ser o vinderto; kamî, ziwan, kultur û welatê kurdan ser o fikrê xo îfade kerdê. Bi nê helwestî ya girêdaye, ey giranîye daya ê çîyanê ke ê kurdan mîletanê bînan ra cîya kenê, kenê “xo”. Coka ziwan nê babetanê bîngewînan ra yew o. Çemî bi kirmanckî (zazakî) ferhengêk, kitabê musnayîşê kirmanckî, romanêko bîyografîk, kitabê arêdayîşanê folklorîkan nuştê. La çîyo ke bala ma anceno û ma nuştayanê nê kitabî de vînenê o yo ke o xebatanê wextê xo yê aktuelan de rastnuştîşî ser o zî sey redaktorêk xebitîyayo, ey deyîrbazan ra heta rojnamegeran zaf kesî derheqê rastnuştîşê kirmanckî de îqaz kerdê, înan rê na mesela de rayberîye kerda. Na redaktorîya ey tena hetê zîwanî û rastnuştîşî ra zî nêbîya. O verba asîmîlasyonê erjanê kurdanê kirmancan de (bitaybetî înanê Dêrsimî de) hertim teqîbî ser o bîyo, xeletanê biqesd yan zî bêqesdan rê ver vejîyayo, ey pawitoxîya erjanê millet, welat û kulturê xo kerda. Reyna kitab de çîyêna yo ke bala wendoxî anceno o yo ke Munzur Çem, çi pozîtîf çi negatîf, rexneyan bikero

zî peynîye de tim teşwîqkerdişêk esto seba xebatanê zîwanî. Seba xebatkarêkê zîwanî zî çîyêko zaf muhîm o ke bizano yew esto ke nê xebatan teqîb keno. Qaso ke ma kitabî ra fam kenê, fonksiyonêkê nuşteyanê birêz Çemî zî no bîyo.

Nuqteyêda bîne zî sîyaset o. Semedo ke Munzur Çem mensubê miletêkê bindestî yo û endamê rêxistinêka kurdan bîyo, ey xeylê nuşteyê sîyasîyî zî nuştê. Nê nuşteyan ra merdim fam beno ke nuşttox, caran sîyasetî ra dûrî nêkewto û heme meseleyê ke kurdan eleqeder kenê, înan ser o nuştto. Nuşteyanê eyê sîyasîyan de temaya bingeyîne neteweperwerîya kurdan a. Helbet sîyasetî ra ber, meseleyanê tarîxîyan ser o zî nuseno, çimeyanê tarîxîyan ra xeylê melumatan zî dano. Çike problemê ewroyênî zakê xeta û xeletîyanê vizêrî yê.

Kitabê Munzur Çemî de babetêka bîn a muhîme zî bawerîya Raya Heqî ya. Raya Heqî, yan zî elewîyîna kurdan, dînê hema-hema nêmeyê kirmancan (zazayan) o. Munzur Çem zî keyeyêkê elewîyî ra êno. Kurdanê elewîyan, çi kirmanc (zaza) çi kirdas (kurmanç), se serrî verî dînê xo bi zîwanê xo ramitêne. Terteleyê Qoçgîrî (1921) û yê Dêrsimî (1937-38) ra pey, kurdê elewî tena hetê zîwanî ra ney, hetê bawerîye ra zî binê hêrîşanê asîmîlekeran de mendî. Semedo ke mabênê dînê înan û zîwanê înan de têkilîyêka organîke esta, verba asîmîlasyonê bawerîya kurdanê elewîyan de vindertiş, eynî wext de verba asîmîlasyonê kamîya mîllîye de û asîmîlasyonê zîwanî de vindertiş o zî. Munzur Çem bi na hişmendîye nuşteyanê xo yê nê kitabî de qalê nê asîmîlasyonî zî keno û wazeno şarê xo verba nê asîmîlasyonî de hayîdar bikero, bi nimûneyanê konkretan teşebusanê asîmîlasyonî îfşa keno, înan puç vejeno.

Reyna ma nê kitabî ra musenê ke Munzur Çemî seba miletê xo xebata lobîyî zî kerda. Ey seba ke şaranê dinya yê bînan rewşa kurdan ra hayîdar bikero, mektubî nuştê û şawitê kombîyayîş û dezgeyanê mîyanneteweyîyan. Warê dîplomasî û xebata lobîyî, ê çend waran ra yê ke kurdî tede heta nika sist mendê. Nê fealîyetê ey zî delîl ê ke nuşttox meseleyê kurdan ser o çiqas şumûlî fikirîyayo. Eke kurdan seba heqanê xo verî ra nat hîna bi cidîyetî nê warê dîplomasî û lobîyî hende veng (tal) meverdêne, beno ke ewro reştîbîyî yewêna merhele. Na babete ser o zî nê kitabî de xeylê dersî estê seba wendoxan.

Cuntaya 1980î ra dima xeylê entellektuelê kurdan mecbur mendî ke welatê xo terk bikerê û zafê înan xo bi hezar zehmetîyan resnayî welatanê Ewropa. Nê kurdan ê welatan de xo rê firsend dî ke bi kamîya xo bi hawayê îlmî zîwan û kul-